

בענין מצות תוספת שבת

שלמה צוקר

שיעור ל-GPATS

י"א בטבת ה'תשפ"ב – 12.15.21

מקור לתוספת שבת במדרשים

1. מכילתא דרבי ישמעאל יתרו - מסכתא דבחדש פרשה ז

זכור ושמור, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו מוסיפין מחול על הקדש, משל לזאב שהוא טורד מלפניו ומלאחריו.

2. ספרא אמור פרשה יא תחילת פרק יד

(ה) ועיניתם את נפשותיכם בתשעה יכול יתחיל ויתענה בתשעה תלמוד לומר בערב, אי בערב יכול משתחשך, תלמוד לומר ועיניתם את נפשותיכם בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום שכן מוסיפים מחול על הקודש.

(ו) אין לי אלא מלפניו מלאחריו מנין תלמוד לומר מערב ועד ערב, אין לי אלא יום הכיפורים שבת בראשית מניין תלמוד לומר תשבתו, ימים טובים מנין תלמוד לומר שבתכם, הא כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה.

(ז) יכול יהיו חייבים כרת על התוספות תלמוד לומר וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי על עצם היום הזה ענוש כרת ואין ענוש כרת על תוספת מלאכה.

(ח) יכול לא יהיו חייבים כרת על מלאכה אבל יהיו חייבים על תוספת ענוי תלמוד לומר...

(ט) יכול לא יהיו מוזהרים על תוספת מלאכה אבל יהיו מוזהרים על תוספת עינוי...

3. ספרא בהר פרשה ב תחילת פרק ג

(א) יובל היא שנת החמשים שנה, שיכול בכניסתה תהיה מקודשת מראש השנה וביציאתה תהיה מושכת והולכת עד יום הכיפורים שכן מוסיפין מחול על הקודש תלמוד לומר יובל היא שנת החמשי' שנה תהיה לכם, אין קדושתה אלא עד ראש השנה.

4. בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה י

ט רבי שאליה לרבי ישמעאל ב"ר יוסי א"ל שמעת מאביך, מהו ויכל אלהים ביום השביעי, אתמהא, אלא כזה שהוא מכה בקורנוס על גבי הסדן, הגביהה מבעוד יום והורידה משתחשך, אר"ש בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לא עתיו ולא רגעיו ולא שעותיו, הוא מוסיף מחול על הקודש, אבל הקדוש ברוך הוא שהוא יודע רגעיו ועתיו ושעותיו, נכנס בו כחוט השערה, גניבא ורבנן, גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה, ומה היתה חסרה כלה שתכנס לתוכה, כך מה היה העולם חסר שבת,

5. רש"י בראשית פרק ב פסוק ב

(ב) ויכל אלהים ביום השביעי - רבי שמעון אומר בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש, הקדוש ברוך הוא שיודע עתיו ורגעיו נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום. דבר אחר מה היה העולם חסר, מנוחה, באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה:

מקור לתוספת שבת בתלמודים

6. תלמוד בבלי מסכת ראש השנה דף ט עמוד א עמוד ב (וע"ע יומא דף פא עמוד א-ב)

ודמוסיפין מחול על קדש מנלן? דתניא: בחריש ובקציר תשבת, רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית - שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'. אלא: חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, וקציר של שביעית היוצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות. יצא קציר העומר שהוא מצוה. ורבי ישמעאל, מוסיפין מחול על קדש מנא ליה? - נפקא ליה מדתניא: ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, יכול בתשעה? תלמוד לומר בערב - אי בערב יכול משתחשך? תלמוד לומר בתשעה. הא כיצד? מתחיל ומתענה מבעוד יום. מלמד שמוסיפין מחול על קדש. אין לי אלא בכניסתו, ביציאתו מנין? תלמוד לומר מערב עד ערב. אין לי אלא יום הכפורים, שבתות מנין? תלמוד לומר תשבתו. ימים טובים מנין? - תלמוד לומר שבתכם. הא כיצד? כל מקום שיש בו שבות - מוסיפין מחול על קדש. ורבי עקיבא, האי ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, מאי עביד ליה? - מבעי ליה לכדתני חייא בר רב מדפתי. דתני חייא בר רב מדפתי: ועיניתם את נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין? והלא בעשירי מתענין! אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי - מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי.

7. תלמוד בבלי מסכת ביצה דף ל עמוד א

הכא נמי - הנח להם לישראל, מוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין. והני מילי - בדרבנן, אבל בדאורייתא - לא. ולא היא, לא שנהא בדאורייתא ולא שנהא בדרבנן לא אמרינן להו ולא מידי, דהא תוספת יום הכפורים דאורייתא הוא, ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי.

8. תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף ג עמוד ב דף ד עמוד א

אלא: בשדה הלבן - עד הפסח, ובשדה האילן - עד העצרת. (ובית הלל אומרים: עד הפסח). ואמר רבי שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא: רבן גמליאל ובית דינו נמנו על שני פרקים הללו ובטלום. אמר ליה רבי זירא לרבי אבהו, ואמרי לה ריש לקיש לרבי יוחנן: רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דבית שמאי ובית הלל? והא תנן: אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין! אשתומם כשעה חדה, אמר ליה: אימור כך התנו ביניהן: כל הרוצה לבטל - יבוא ויבטל. - דידהו היא? הלכה למשה מסיני היא! דאמר רבי אסי אמר רבי יוחנן משום רבי נחוניא איש בקעת בית חורתן: עשר נטיעות, ערבה, וניסוך המים - הלכה למשה מסיני. - אמר רבי יצחק: כי גמירי הלכתא - שלשים יום לפני ראש השנה, ואתו הני תקון מפסח ומעצרת. ואתנו בדידהו: כל הרוצה לבטל - יבוא ויבטל. והני הלכתא נינהו? קראי נינהו. דתנן +מסורת הש"ס: [דתניא] +: בחריש ובקציר תשבת, רבי עקיבא אומר: אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית - שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר, אלא חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית, וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית. רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהיא מצוה. אלא אמר רב נחמן בר יצחק: כי גמירי הלכתא - למישרי ילדה, קראי - למיסר זקינה. - וכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה? - אלא: הלכתא לרבי ישמעאל, קראי לרבי עקיבא. ורבי יוחנן אמר: רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו. מאי טעמא? גמר שבת שבת בראשית, מה להלן היא אסורה, לפנייה ולאחריה - מותרין, אף כאן, היא אסורה, לפנייה ולאחריה - מותרין. מתקיף לה רב אשי: מאן דאמר הלכתא - אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא? ומאן דאמר קרא - אתיא גזרה שוה עקרה קרא? - אלא אמר רב אשי: רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא - בזמן שבת המקדש קיים, דומיא דניסוך המים, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים - לא.

9. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת שביעית פרק א הלכה א

... רבי אחא בשם רבי יונתן בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו בשעה שאסרו למקרא סמכו בחריש ובקציר תשבות בחריש שקצירו אסור ואי זה זה זה חריש של ערב שביעית שהוא נכנס לשביעית ובקציר שחרישו אסור ואי זה זה זה קציר של שביעית שהוא יוצא למוצאי שביעית ובשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה אף ערב שבת שנים את מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה

10. תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת ברכות פרק ד הלכה א = תענית פרק ד הלכה א

ר' מפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי ליצלי דרמשא עד יומא קאים רבי חייא בר ווה מפקד לאמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים א"ר חנינא משכני ר' ישמעאל בי ר' יוסי אצל פונדק א' אמר לי כאן נתפלל אבא של ליל שבת בע"ש א"ר אמי ר' יוחנן פליג ולא הוה צריך מפלגא על הדא למה שכן מוסיפין מחול על הקודש ועוד דסלקון חומרייא מן ערב לציפורין ואמרו כבר שבת ר' חנינא בן דוסא בעירו ווידא אמרה דא דאמר ר"ח משכני ר' ישמעאל ב"ר יוסי אצל פונדק אחד אמר לי כאן נתפלל אבא של מוצאי שבת בשבת ואפילו אף עלה לא הוה צריך מפלגא דר' מפקד לאבדן אמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קאים ר' חייא בר ווה מפקד לאמוריה אכריז קומי ציבורא מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא

שיטות הראשונים

11. תוספות מסכת ראש השנה דף ט עמוד א

ורבי עקיבא האי ועניתם מאי עביד ליה - דר"ע הוה יליף כולהו משביעית שבת וי"ט ויוה"כ כדכולהו מודו דתוספת יוה"כ דאורייתא כדאמרינן בפרק שואל (שבת דף קמח:): ובפרק המביא (ביצה דף ל.) וק"ק דבפ' מקום שנהגו (פסחים דף נד: ושם) בעי למימר דהא דיוה"כ ספקו אסור בבין השמשות שלו איירי ואמאי הא אפילו ודאי יום סמוך לחשיכה אסור בכניסתו או ודאי לילה סמוך ליום ביציאתו משום תוספת וכמו כן קשיא בפרק במה מדליקין (שבת דף לד.) דתנן ספק חשכה אין מדליקין ושמה משום דסגי בתוספת משהו נקיט הכי ועוד דרבן גמליאל דפרק קמא דמו"ק (דף ג:) לית ליה תוספת כלל דקאמר התם נמנו על שני פרקים הללו והתירו סכומי פסח ועצרת ומפרש בירושלמי בריש מסכת שביעית בשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה אף כל ערב (שבת) אתה

מותר לעשות עד שתשקע החמה וטעם זה נמי איתא בריש מ"ק (ד' ד.) יליף שבת שבתון משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניו ולאחריה מותר כו' אלא דלא קאי במסקנא הכי אלא דגמירי הלכתא בזמן שבהמ"ק קיים דומיא דניסוך המים ולפי אותה מסקנא יתכן לפרש הלכתא כר"ע וקראי לבזמן שאין ב"ה קיים ומיהו לרבי דאמר שביעית בזמן הזה דרבנן לא אפשר.

12. תוספות הרא"ש מסכת מועד קטן דף ד עמוד א

מה שבת בראשית היא אסורה ולפניה ולאחריה מותר. הק' הראב"ד מהא דאמרינן במסכת יומא (פ"א ב') ועניתם את נפשותיכם בתשעה מלמד שהוא מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן שמוסיפין מחול על הקודש שבתות מנין ת"ל תשבתו, ותיירץ דהאי תוספת שמוסיפין מחול על הקודש אינו אלא בין השמשות שלהן שהוא אסור וצריך להפסיק מעט קודם בין השמשות (שלהן שהוא אסור) כדי שלא יכנס לבית הספק אבל מן הודאי ושלא מחמת הספק לא אסרינן ליה ואילו הכא הוה אסרינן מעיקרא ואתא איהו ושרא.

13. תוספות מסכת מועד קטן דף ד עמוד א

מה להלן היא אסורה לפניו ולאחריה מותרין - ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:): דצריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש איכא למימר ההוא פורתא לא קא חשיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא וכי ההוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דצריך להוסיף.

14. הר"ן על הר"ף מסכת ביצה דף טז עמוד ב

דאכלו ושתו עד שחשיכה גרסי' ולא גרסי' משחשיכ' ולא עד שחשיכה ממש דאי הכי הרי מכניסין עצמן לספק יוה"כ עצמו אלא סמוך לחשיכה קאמר וכו' א"כ אמאי נימחי בהו והא על כרחין מוסיפין קצת דאי אפשר לצמצם תרצו דמכאן דתוספות עינוי של יוה"כ יש לו שיעור אלא דלא ידעינן ליה ולי נראה כיון שצותה תורה תוספות צריך להוסיף מחול על הקדש אי זה [זמן] חוץ מן הזמן שהוא נזהר בו מן הספק שאם לא כן לא היה צריך להזהיר על תוספות וזה על דעת מי שסובר דמאי דאמרי' דספקא דאורייתא לחומרא מדאורייתא היא:

15. ר"ף מסכת יומא דף ב עמוד ב

ת"ר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש יכול בתשעה ת"ל בערב אי בערב יכול משתחשך ת"ל בתשעה הא כיצד מתחיל ומתענה מבעו"י שכן מוסיפין מחול על הקדש אין לי אלא לפניו לאחריו מנין ת"ל מערב עד ערב אין לי אלא יוה"כ שבת בראשית מנין ת"ל תשבתו ימים טובים מנין תלמוד לומר שבתכם כל שבייתה שאתה שובת אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה [דף פ"א ע"א] יכול יהא חייב כרת על התוספת ת"ל וכל הנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי וגו' על עצמו של יום ענוש כרת אבל אינו ענוש כרת על התוספת יכול לא יהו חייבין כרת על תוספת מלאכה אבל יהו חייבין כרת על תוספת עינוי ת"ל כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה על עצמו של יום חייבין כרת ואין חייבין על תוספת עינוי:

16. רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן ח

ח [דף פא ע"ב] ת"ר ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש יכול בתשעה תלמוד לומר בערב אי בערב יכול משתחשך תלמוד לומר בתשעה. הא כיצד מתחיל ומתענה מבעוד יום מכאן שמוסיפין מן חול על הקדש. אין לי אלא לפניו לאחריו מנין תלמוד לומר מערב עד ערב. ואין לי אלא יום הכפורים שבת בראשית מנין תלמוד לומר תשבתו. יום טוב מנין תלמוד לומר שבתכם. כל שבת שאתה שובת אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה. יכול יהא חייב כרת על התוספת תלמוד לומר והנפש אשר תעשה כל מלאכה בעצם היום הזה והאבדתי על עיצומו של יום ענוש כרת אבל אינו ענוש כרת על התוספת. יכול לא יהא ענוש כרת על התוספת מלאכה אבל יהא ענוש כרת על התוספת עינוי תלמוד לומר כי כל הנפש אשר לא תעונה בעצם היום הזה ונכרתה על עיצומו של יום ענוש כרת ואינו ענוש כרת על התוספת של יום. ותוספת זה צריך שיהא קודם בין השמשות. דאילו בין השמשות ספק יום ספק לילה הוא ואם עשה מלאכה בשני בין השמשות בשוגג חייב חטאת (שבת לה ב) ואינה נקראת תוספת דבלאו ריבוי דקרא צריך לפרוש מספק וגם ספק כרת יש בו אלא קודם בין השמשות שהוא מהלך אלף וחמש מאות אמה קודם הלילה צריך להוסיף מן החול על הקדש. ותוספת זה לא נתברר שיעורו אלא על כרחך לאו תוספת כל דהו קאמר מדאמרי' במסכת יום טוב בריש פרק המביא (דף ל א) ובשבת פרק שואל (דף קמח ב) דהא תוספת דיום הכפורים דאורייתא הוא. והא נשי דידן דאכלו ושתו עד אורתא ולא מחינן בהו. ומסתמא לא היו אוכלות לגמרי עד חשיכה שאינן יכולות לצמצם. אלא פירשו קודם עיצומו של יום וגם מספיקו אלא שבתוספת היו מזלזלות. אלמא לאו בתוספת כל דהו אמרינן אלא שלא נתברר שיעורו וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט. וכן מוצאי יוה"כ אחר צאת הכוכבים צריך להוסיף מעט:

שיטת הרמב"ם

17. רמב"ם הלכות שבת פרק ה הלכה ג הלכה ד

המדליק צריך להדליק מבעוד יום קודם שקיעת החמה, ונשים מצוות על דבר זה יותר מן האנשים לפי שהן מצויות בבתים והן העסוקות במלאכת הבית, ואף על פי כן צריך האיש להזהירן ולבדוק אותן על כך ולומר לאנשי ביתו ערב שבת קודם שתחשך הדליקו את הנר, ספק חשיכה ונכנס השבת ספק לא נכנס אין מדליקין. משתשקע החמה עד שיראו שלשה כוכבים בינוניים הוא הזמן הנקרא בין השמשות בכל מקום, והוא ספק מן היום ספק מן הלילה ודנין בו להחמיר בכל מקום, ולפיכך אין מדליקין בו, והעושה מלאכה בין השמשות בערב שבת ובמוצאי שבת בשוגג חייב חטאת מכל מקום, וכוכבים אלו לא גדולים הנראים ביום ולא קטנים שאין נראין אלא בלילה אלא בינוניים, ומשיראו שלשה כוכבים אלו הבינוניים הרי זה לילה ודאי.

18. רמב"ם הלכות שביבת עשור פרק א הלכה ו ז

כשם ששבות מלאכה בו בין ביום בין בלילה כך שבות לעינוי בין ביום בין בלילה, וצריך להוסיף מחול על הקדש בכניסתו וביציאתו שנאמר +ויקרא כ"ג+ ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש בערב, כלומר התחיל לצום ולהתענות מערב תשעה הסמוך לעשירי, וכן ביציאה שוהה בעינוי מעט מלילי אחד עשר סמוך לעשירי שנאמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם.

נשים שאוכלות ושותות עד שחשיכה והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש אין ממחין בידן שלא יבואו לעשות בזדון, שהרי אי אפשר שיהיה שוטר בבית כל אחד ואחד להזהיר נשיו, והנח להן שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וכן כל הדומה לזה.

19. מגיד משנה הלכות שביבת עשור פרק א הלכה ו

וצריך להוסיף וכו'. מדברי רבינו נראה שאין תוספת דבר תורה אלא בעינוי אבל לא בעשיית מלאכה לא ביוה"כ ולא בשבתות וזהו שכתב מתחיל לצום ולהתענות וזהו שלא נזכר בדבריו בהלכות שבת תוספת כלל מן התורה. ובפרק יוה"כ נראה שהדבר במחלוקת תנאים ששם יש מי שדרש יכול יהא מוזהר על תוספת מלאכה ת"ל וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה על עצומו של יום הוא מוזהר ואינו מוזהר על תוספת מלאכה וברייתא אחרת שנו שם ועניתם את נפשותיכם וכו' מכאן שמוסיפין מחול על הקדש וכו'. ימים טובים מנין תלמוד לומר תשבתו שבתות מנין ת"ל שבתכם הא למדת שכל מקום שנאמר שבות מוסיפין מחול על הקדש. ושם אמרו דאיכא מאן דמוקים לה להאי קרא לדרשא אחריתא והיא ידועה בגמרא שכל האוכל ושותה בתשיעי ונתענה בעשירי מעלה עליו הכתוב כאילו נצטוו להתענות ט' ועשירי והתענה ולזה כתב רבינו תוספת בענוי בלבד. אבל ההלכות נראה דעתם לפסוק כדברי הברייתא ששונה תוספת לכל יום קדש והביאו משני הברייתות מקצתן כאילו הן ברייתא אחת ופ"ק דר"ה (דף ט') אמרו דר' ישמעאל דורש תוספת מועניתם ור"ע דורש לכל האוכל ושותה וסובר רבינו שהם חולקים וידוע דהלכה כר"ע מחבירו. אבל דעת שאר המפרשים שתוספת יש מן התורה אפילו בשבתות וימים טובים וכן נראה מן ההלכות:

20. לחם משנה הלכות שביבת עשור פרק א הלכה ו

וצריך להוסיף מחול על הקדש וכו'. בדברי רבינו ז"ל קשה דכמאן פסק אי כתנא דעצם עצם אפילו תוספת עינוי ליכא כלל ואי כתנא דדריש הוספה מועניתם וכו' אפילו תוספת מלאכה ובשבתות וימים טובים נמי והך פשרה שעשה רבינו ז"ל דמפיק תוספת ענוי ולא השאר מנא ליה וזו הקושיא עצמה קשה בדברי ה"ה שכתב ולזה כתב רבינו ז"ל תוספת בעינוי וכו' דמאי לזה הוא שכתב דאמאי הטיל פשרה זו רבינו ז"ל. ונראה לתרץ דרבינו ודאי ראה דר"ע ורבי ישמעאל בפ"ק דר"ה (דף ט') פליגי לגמרי דר"ע לית ליה תוספת כלל אפילו בעינוי ולרבי ישמעאל אית ליה תוספת בעינוי ובמלאכה ובשבתות וימים טובים וראוי היה לנו לפסוק כר"ע דר"ע הלכה כוותיה מחבירו אלא משום דגבי עינוי איפסיק גמרא דלא כוותיה דאמרו במסכת ביצה פ' המביא (דף ל') דהא תוספת יוה"כ דאורייתא וקא חזינן לנשי דאכלי ושתו וכו' משמע דפשיטא ליה לגמרא דתוספת עינוי דאורייתא ולכך פסק רבינו ז"ל דלא כר"ע בהא אבל בתוספת מלאכה ביוה"כ ובשבתות וימים טובים הדרין לכללין דהלכה כר"ע מחבירו...

טור, שו"ע, ונושאי כלים

21. טור אורח חיים הלכות שבת סימן רסא

ספק חשיכה ספק אינה חשכה אין מעשרין את הודאי ואין מטבילין את הכלים ואין מדליקין את הנרות והוא בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה וזמנו משתשקע החמה ואילך (עי' סי' רצ"ג ותר"ח) ומי שאינו בקי בשיעור בין השמשות ימהר להדליק כדאמר ליה רבה לאריסיה אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שימשא בריש דיקלא אדליקו שרגא פי' בעוד השמש בראש האילנות וביום המעונן במתא חזו תרנגולין

שיושבין על הקורה מבע"י בדברא חזו עורבי שגם הם יושבין מבע"י א"נ אירנא פירוש עשב שעליו נוטין לרוח השמש שחרית נוטין למזרח בחצי היום זקופין ערבית נוטין למערב: אבל מעשרין את הדמאי ומערבין עירובי חצירות אבל לא עירובי תחומין:

22. בית יוסף אורח חיים סימן רסא

ומ"ש וזמנו משתשקע החמה ואילך וכו'.... ודע דתניא בפרק בתרא דיומא (פא:) שצריך להוסיף מחול על הקודש וילפי לה מקראי ופסקו כן הר"ף (יומא ב:) והרא"ש (יומא פ"ח סי' ח.) וכתבו הר"ן בפרק במה מדליקין (טו. ד"ה אמר רבה) וביומא (ב: ד"ה ת"ר ועניתם) והרב המגיד בפרק ה' (ה"ד) בשם הרמב"ן שתוספת זה אי אפשר שיהא בעוד השמש זורחת על הארץ דהא תנן (יז:): וכולן בית הלל מתירין עם השמש ואי אפשר שיהא גם כן בין השמשות שהרי תוספת זה אינו אלא עשה ובין השמשות ספק כרת הוא אלא ודאי זמנו של תוספת היינו מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות מקצת ממנו עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. וכתבו התוספות בפרק קמא דר"ה (ט. ד"ה ורבי עקיבא) קשיא דבפרק במה מדליקין תנן ספק חשיכה אין מדליקין ושמו משום דסגי בתוספת משהו נקט הכי, והרא"ש כתב ביומא (שם) ובפרק תפילת השחר (ברכות פ"ד סי' ו) ותוספת זה לא נ[ת]ברר שיעורו אלא מיהו לאו תוספת כל דהו קאמר כדמשמע ביום טוב פרק המביא (ביצה ל.) ובפרק שואל (קמח:): דלאו בתוספת כל דהו אמרינן אלא שלא נתברר שיעורו וצריך לפרוש קודם בין השמשות מעט: והרמב"ם בפרק ה' לא הזכיר דין תוספת זה, וכתב הרב המגיד בפרק א' מהלכות שביתת עשור (ה"ו) דטעמא משום דלית ליה תוספת דבר תורה אלא לעינוי יום הכפורים לבד דסבירא ליה דהלכה כמאן דדריש לקראי לדרשא אחריתא עכ"ל. ומשמע לי דדבר תורה שכתב לאו דוקא דמדרבנן נמי לית ליה תוספת דאם לא כן לא היה לו להשמיטו. ורבינו שהשמיט דין התוספת נראה דסבירא ליה כהרמב"ם דלית ליה תוספת לשבת ותימא אמאי שבק סברת הרא"ש דאית ליה תוספת לשבת ועוד שהרי כתב בסימן תר"ח גבי יום הכפורים שצריך להוסיף מחול על הקודש בין באיסור אכילה בין בעשיית מלאכה וזה כדברי הרא"ש דאילו לדברי הרמב"ם אין צריך להוסיף מחול על הקודש אלא באיסור אכילה בלבד אבל לא באיסור מלאכה. והוי יודע שדעת הר"ף (יומא ב:) כהרא"ש, וכתב הרב המגיד בפרק א' מהלכות שביתת עשור (סוף ה"ו) שכן דעת שאר מפרשים:

23. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף ב

י"א שצריך להוסיף מחול על הקודש; וזמן תוספת זה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה שהוא ג' מילין ורביע, רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף איזה זמן שיהיה ודאי יום מחול על הקודש. ושיעור זמן בין השמשות הוא ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות קודם הלילה. הגה: ואם רוצה להקדים ולקבל עליו השבת מפלג המנחה ואילך, הרשות בידו (טור ואגור בשם תוס' פ' תפלת השחר) (וע"ל סי' רס"ז).

24. מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף ב

ח (פמ"ג) (מחה"ש) שצריך להוסיף. והוי מ"ע דאורייתא:

25. ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסא סעיף ב

י"א שצריך. כת' בלשון יש אומרים לפי שהרמב"ם לא כת' תוספת אלא בעינוי יוה"כ אבל בשביתה לא כת' שום תוס' וע' בהלכות שביתת עשור פ"א וטעמו מדאמרי' בירוש' ריש שביעית ר"ג וב"ד התירו באיסור ב' פרקים הראשונים ר' יוחנן בעי לא כן תנינן אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו עד כו' ר' אחא בשם ר' יונתן בשעה שאסרו למקרא סמכו ובשעה שהתירו למקרא סמכו בשעה שאסרו למקרא סמכו בחריש ובקציר תשבות כו' ובשעה שהתירו למקרא סמכו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה אף ערב שבתות שנים אתה מותר לעשות מלאכה עד שתשקע החמה וכו"ה בגמ' ריש מ"ק ד' א' ור' יוחנן אמר כו' ואף על גב דפריך שם ע"ז מ"מ משבת לא חזר וכן משמע בספ"ב דשבת דקאמר עם חשיכה אין ספק חשיכה לא ואם איתא הרי תוספת שבת קדים ותוס' פ"ק דר"ה ט' א' דחיק משום דתוספת ל"ל שיעורא וכבר כ' הרא"ש בפ"ד דברכות סי' ו' דע"כ יש שיעור ממ"ש ברפכ"ג דשבת קמ"ח ב' דהא תוספת יוה"כ כו'. וע"כ אין מניחין אותן לאכול עם חשיכה ליגע באיסור כרת דהא גם שם לא אמרינן אלא תוספת דוקא וכן עיקר וכו"ה מסקנת התוס' שם דא"צ תוספת אלא ביו"כ כהרמב"ם וז"ש וב"ה מתירין עם השמש ותנן בפ"ב דשבת ל"ד א' ספק חשיכה אין מעשרין כו' אבל ודאי מצוה להוסיף וזהו התקיעות שהיו:

26. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף ב ס"ק כ

(כ) מתחלת השקיעה - הוא דעת ר"ת וסייעתו דס"ל דשתי שקיעות הן מתחלה נכסית החמה מעינינו ושוקעת והוא הנקרא תחלת השקיעה ושוהה כדי ג' מילין ורביע מיל ועדיין יום הוא ומאז והלאה מתחיל השקיעה שניה

שאז מתחיל להשקע האור לגמרי והוא נקרא סוף השקיעה ונמשך זמנה כדי שיעור מהלך ג' רבעי מיל שהוא אלף ות"ק אמות והוא בה"ש ואח"כ יוצאין ג' כוכבים בינונים שהם סימן ללילה ונמצא שלדעתו מתחלת השקיעה עד צאת הכוכבים היא ארבעת מילין ועיין מה שכתבנו בסמוך דהרבה פוסקים חולקין ע"ז וס"ל דמיד שנתכסה החמה מעינינו הוא בה"ש שהוא ספק יום ספק לילה:

איך מקיימים מצוות תוספת שבת בפועל?

27. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ב סימן ו

ומש"כ כתר"ה שמה שנוהגות הנשים להדליק י"ח מינוטין / דקות / קודם השקיעה הוא משום שיטת היראים שבין השמשות הוא ג' רבעי מיל קודם התחלת השקיעה שהביאו הב"ח והמג"א בסימן רס"א סק"ט ומטעם זה אדם חשוב יש לו להחמיר, הנה הגר"א שם כתב שבזה לא נראו לו דבריו ולכן לא מסתבר שהמנהג הוא מצד שיטה זו אלא הוא לתוספת. וגם בהרבה מקומות מדליקות רק כעשרה מינוט קודם השקיעה וכמדומני שאף בעלי נפש אין מחמירין לפרוש ממלאכה אותם שאין מדליקין הנר, משעת הדלקת הנרות. אבל ודאי המחמיר כהיראים כדאיתא בב"ח תבוא עליו ברכה. ובכל אופן ליכא איסור מראית עין בעושה איש אז מלאכה כדכתבתי שם.

28. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רסא סעיף ב

(כא) רצה לעשותו וכו' - היינו ע"י דיבור שהוא מקבלו עליו לשם תוספת שבת או ע"י אמירת ברכו וכדלקמן בס"ד. ואם מהני לזה קבלה בלב ע"ל בסי' תר"ח ס"ג בהג"ה ובמ"ב שם. וע"ל ברס"ג ס"י בהג"ה דמנהגו שהאשה המדלקת נרות לשבת היא מקבלת שבת בהדלקה זו:
(כב) איזה זמן - ולא סגי בהוספה כ"ש אלא שצריך קצת יותר. ושיעור התוספת עם בין השמשות ביחד עולה כמעט חצי שעה ועיין בבה"ל:

29. שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצג סעיף ב סעיף ג

צריך לזיזהר מלעשות מלאכה עד שיראו ג' כוכבים קטנים, ולא יהיו מפוזרים אלא רצופים, ואם הוא יום מעונן ימתין עד שיצא הספק מלבן.
מי שהוא אנוס, כגון שצריך להחשיך על התחום לדבר מצוה, יכול להתפלל של מו"ש מפלג המנחה ולמעלה ולהבדיל מיד אבל לא יברך על הנר, וכן אסור בעשיית מלאכה, עד צאת הכוכבים.
הגה: ונוהגים לומר: והוא רחום וברכו באריכות נועם, כדי להוסיף מחול על הקודש (א"ז).

30. משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רצג

(ה) אלא רצופים - משום תוספת שבת. וה"ה כשרואה ג' כוכבים קטנים שאינם רצופים וממתין מעט אחרי כן מותר לעשות מלאכה דעיקר טעם הרצופין משום תוספת וכיון שהמתין מעט הרי הוסיף [דגול מרבבה]:

קיום מצוות היום בזמן תוספת שבת

31. תוספות מסכת פסחים דף צט עמוד ב

עד שתחשך - מקשי' אמאי איצטריך עד שתחשך פשיטא ועוד דבגמרא גבי שבתות וימים טובים לא קתני ליה ואומר הר"י מקורב"ל דגבי מצה דווקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא הפסח ומצה ומרור מצותן משתחשך וטעמא משום דכתיב (שמות יב) ואכלו את הבשר בלילה הזה ומצה ומרור איתקשו לפסח אבל סעודת שבת וימים טובים מצי אכיל להו מבעוד יום כדאמר בפרק תפלת השחר (ברכות דף כז:): מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קידוש היום מבעוד יום ואומר מהר' יחיאל דכי פריך בגמרא מאי איריא ערבי פסחים כו' לא מצי לשנויי דנקט ערבי פסחים משום דבעי למיתני עד שתחשך דכבר אשמעינן באיזהו מקומן (זבחים ד' נו:): דקתני הפסח אינו נאכל אלא בלילה והכא אגב אורחיה תנייה בקוצר ורבינו יהודה תירץ אפילו אי בעינן גבי שבתות וימים טובים עד שתחשך הכא איצטריך למיתני דאתא לאשמועינן דאע"ג דשחיטת פסחים מבעוד יום אינו נאכל מבעוד יום כשאר קדשים וכן יש בירושלמי בריש פירקין תני ערב שבת מן המנחה ולמעלה לא יטעום כלום עד שתחשך.